

nokkal gazdagon vannak megáldva. Örmény volt az első nép, mely a keresztény vallást tömegesen felvette. S az örmény vallásossága, istenfélelme valóban csodálatra méltó. E vallásosságon, tiszta szereteten alapul az örmény egyszerű, patriarchális életmódja, józan életbölcseisége. S erre alapítja az író az örmények nemzeti szokásait, erényét, fajszeretetét, hazafiságát. S nem téved! Mert a tiszta, erkölcsös élet, a vallás s a foglalkozás fejleszti ki a népnek jellemét. Talán legértékesebb a könyv azon része, mely a Mithra-cultus maradványait s az örmény néphitét ismerteti, melynek minden fásisa magán hordja keletnek bélyegét. Majd ismerteti az örmények régi jogait, melyek ősidőktől kezdve hűbéri rendszeren alapultak. Így leírja az örökösödési-, a büntető- s a perjogot, főkép a Kos Mechithár gyűjtemény alapján. Ethnografiai tekintetből fontosak a születésről, keresztelésről, jegyváltásról, házasságról, a temetésről s a halotti torról szóló adatai, melyekben tisztán tükröződik vissza az örmény nép lelkivilága. Ismerteti azokat a gyűléseket, melyeken rend- és szertartásukat, továbbá szabályzatukat állapították meg, „mert a mostani időben ez ország szerint fogunk cselekedni és elhagyjuk a mi régi szokásainkat“. E czélből tartották a gyulafehérvári (1715), a szebeni (1723) s a szamosujvári (1727) gyűléseket. Végül megemlékszik az örmény népirodalmi termékekről s a közölt néhány példa is mutatja, hogy „a világban szétszórta élő örmény nemzetnek oly gazdag irodalma van, hogy bármely nemzet büszkén nevezhetné magáénak.“

Szongott Kristóf felette hasznos munkát végzett, midőn Szamosujvár monografiáját e IV-ik kötettel kibővítette. Csonka lett volna műve e kötet nélkül; ez ismerteti meg velünk az örmények lelkivilágát s oly vonzóan, hogy mindenki érdeklődéssel olvashatja. De tisztán tudományos szempontból is felettébb becses könyv s az e tárgygyal foglalkozóra nélkülözhetetlen. Főérdeme, hogy tiszta, önzetlen magyar hazafiság vezette az író tollát s mint maga írja: „Rendületlen hívei vagyunk hazánknak; tudjuk, hogy a nagyvilágon e kívül számunkra nincsen hely s tudjuk, hogy e föld, mely ápolt, egykor jótékony melegével be is takar“.

B. S.

Kétszáz év a magyar művelődés történetéből.

(1526—1726.) Irta: *Varjú János* kegyesrendi tanár. Vác, 1903. Mayer S. 8° 71 l.

A magyar művelődéstörténet sokáig a hazai történetírás újszólván legkevésbé művelt ága volt s csak a legújabb néhány évtized alatt mutatkozott élénkebb élet e tekintetben is; minthogy azonban évtizedek, sőt mondhatjuk, évszázadok mulasztásait kellett

helyre pótolni, — természetesen találhatjuk, ha a művelődési történetírás nálunk eddig jobbra adatgyűjtésből, vagy részletek fel dolgozásából állott, de a felszaporodott tapasztalatok és adatok rendszerbe foglalása még mindig késik, mint azt az Akadémia meddő pályázatai is mutatják. A mit Buckle ezelőtt félszázaddal mondott, azt a magyar művelődéstörténetírásra vonatkozólag mi is elfogadhatjuk. „Oda jutottunk, — írja Buckle — hogy a mi adataink ismerő tehetségünket túlhaladják s úgyszólván terhére vannak. Az összehalmozott anyag nőttön nő. Gondolatokra, eszmékre van szükségünk, de mindig csak adatokat nyerünk“, — a mi más szóval annyit jelent, hogy ismerjük ugyan a történet anyagát, de nem fordítunk kellő gondot az események pszichológiájának megismerésére.

Az utóbbit Varjú János lelkes dolgozatában sem találjuk meg, — de meg van benne a rendszerre való törekvés, az eddigi kutatások eredményeinek kellő összefoglalása. Dolgozatában a fősúlyt az irodalmi viszonyok ismertetésére helyezi, a mi ellen nincs kifogásunk, de nem tartjuk szükségesnek egy ilyen kisebb terjedelmű mű keretébe életrajzokat beleszorítani (Pázmánynál, Oláh Miklós-nál stb.), vagy ha teszi is, egyöntetűen kellett volna eljárnia: úgy szintén az iskolázatásnál is, mely részben a kegyesrendűek nagy alapítójáról Calasanci Józsefről életrajzot ad, de a hazai történetben hasonlíthatatlanul nagyobb szerepét játszott jezsuiták alapítójáról már nem szól; szerettük volna, ha az egyetlen magyar eredetű szerzetesrendről, a pálosokról bővebben írt volna, mely rend amyi kiváló férfiút adott az országnak (Martinuzzi). — Kár, hogy az erkölestörténetre alig helyez súlyt; csak a városi élet rajzánál szól arról valamit, de tekintve azt, hogy e részben tulajdonképen a felső-magyarországi nem magyar (szepesi szász) városokat tartotta szem előtt — a kép csak részleges, s nem a XVI—XVII. századi magyar városok általános képe; az erkölestörténetre vonatkozó adatai tehát szintén csak részlegesek; jó lett volna a Kolozsváry Sándortól és Óváry Kelemen-től kiadott megyei statutumokat erre nézve felhasználni.

Nagyon röviden szól a ezéhekről; közgazdasági (gazdaságtörténeti) viszonyokról is alig; a boszorkányok elégetése és „meg-
esigáztatása“ nemcsak „még a XVIII. évszáz elején is“ divatban volt, hanem — sajnos — a XVIII. század derekán is, úgy, hogy Mária Terézia rendeletét kénytelen a boszorkányperek ügyében kiboesátani.

Szerző mindezen kisebb foglalkozások mellett is hasznos munkát végzett dolgozata összeállításával; érdeme annál nagyobb, mert nem szakember; kívánatos, hogy tovább is folytassa ez irányú munkásságát.

Dr. Lukinich Imre.